

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حقوق سیاسی بشر از نگاه فقه سیاسی

روح الله شریعتی

سخنی با خواننده ۱۵

مقدمه ۱۹

بخش اول: مفاهیم کلیات

مقدمه ۲۵

فصل اول: مفاهیم ۲۷

حقوق ۲۷

حقوق بشر ۲۸

حقوق سیاسی ۲۹

فصل دوم: کلیات ۳۱

گفتار اول: مبنا و خاستگاه حقوق ۳۱

۱. مکاتب سه گانه ۳۲

الف) مکتب حقوق فطری ۳۲

ب) مکتب تاریخی و تحقیقی ۳۶

ج) مکتب حقوقی اسلام ۳۸

۲. مناسبات حقوق طبیعی و وضعی با دین ۳۹

۳. مناسبات سه مکتب با حقوق بشر ۴۱

حقوق سیاسی بشر از نگاه فقه سیاسی

روح الله شریعتی

ناشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

تهیه

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

سرپرستار

محمدباقر انصاری

ویراستار

وحید حامد

لیتوگرافی، چاپ و صحافی

چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

چاپ اول: پاییز ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۵۰

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ تومان

عنوان: ۷۰۷؛ مسلسل: ۱۰۹۰

نشانی
قم، خیابان معلم، ساختمان ستاد دفتر تبلیغات اسلامی،

نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳ - ۰۲۵

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸

کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراکز پخش

۱. قم، میدان شهید، تلفن و دورنگار ۳۱۱۵۱۲۵۰ - ۰۲۵

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران،

پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن:

۰۲۱ - ۶۶۹۵۱۵۳۴

وبگاه: www.pub.isca.ac.ir

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajoohaan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

سرشناسه: شریعتی، روح الله، ۱۳۴۷-

عنوان و نام پدیدآور: حقوق سیاسی بشر از نگاه فقه سیاسی / روح الله شریعتی؛ تهیه پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

مشخصات نشر: قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۰

مشخصات ظاهری: ۴۰۴ ص

شابک: ۱۲۰۰۰۰ ریال: 978-600-195-739-0

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۳۵۱] - ۳۶۱؛ همچنین به صورت زیرنویس

یادداشت: نمایه

موضوع: حقوق بشر -- جنبه های مذهبی -- اسلام

موضوع: علوم سیاسی (فقه)

موضوع: حقوق سیاسی -- جنبه های مذهبی -- اسلام

شناسه افزوده: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. معاونت پژوهشی. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

رده بندی کنگره: BP ۲۳۰/۱

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۴

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۷۱۳۹۰

۱. مفاهیم و مصادیق.....	۷۶
۲. در کنوانسیون‌های بین‌المللی و اعلامیه‌های جهانی.....	۸۰
گفتار پنجم: حق تشکیل مجامع، انجمن‌ها و احزاب.....	۸۱
۱. مفاهیم و مصادیق.....	۸۱
۲. در کنوانسیون‌های بین‌المللی و اعلامیه‌های جهانی.....	۸۵
بخش دوم: مبانی فقهی - حقوق سیاسی بشر	
مقدمه.....	۸۹
فصل اول: حق و تکلیف در فقه.....	۹۱
فصل دوم: مبانی اسلامی حقوق سیاسی بشر.....	۹۵
گفتار اول: مبانی با رویکرد مثبت.....	۹۵
۱. کرامت انسانی.....	۹۶
۲. وفا به عهد.....	۹۹
۳. عدالت.....	۱۰۰
۴. اقرار و احترام به حقوق انسان‌ها.....	۱۰۲
۵. یکسانی انسان‌ها در آفرینش و حقوق اولیه.....	۱۰۳
گفتار دوم: مبانی با رویکرد منفی.....	۱۰۴
۱. کرامت انسانی.....	۱۰۴
۲. خلافت الهی انسان.....	۱۰۵
۳. وفا عهد.....	۱۰۵
۴. عزت‌مندی.....	۱۰۶
فصل سوم: قواعد فقهی و حقوق سیاسی بشر.....	۱۰۹
۱. قاعده سلطنت.....	۱۱۰

گفتار دوم: منبع و شناسایی حقوق بشر.....	۴۳
۱. ضرورت منبع مشترک برای تدوین حقوق بشر.....	۴۳
۲. وضع یا شناسایی حقوق بشر.....	۴۵
گفتار سوم: اهداف حقوق سیاسی بشر.....	۴۷
۱. نفی ظلم و تبعیض.....	۴۸
۲. آزادی.....	۴۹
۳. صلح و امنیت.....	۴۹
۴. منع اعمال وحشیانه و تحقیر انسان‌ها.....	۵۰
۵. ایجاد حیات شایسته بشری.....	۵۱
۶. ساماندهی وضعیت سیاسی جهان و توسعه روابط دوستانه ملل.....	۵۲
۷. کمک به پیشرفت اجتماعی.....	۵۲
گفتار چهارم: نگاه کلی به کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق سیاسی بشر.....	۵۳
فصل سوم: موضوع‌شناسی مصادیق حقوق سیاسی بشر.....	۶۱
گفتار اول: حق تبعیض قابل نشدن یا مساوات.....	۶۲
۱. مفاهیم و مصادیق.....	۶۲
۲. در کنوانسیون‌های بین‌المللی و اعلامیه‌های جهانی.....	۶۵
گفتار دوم: حق آزادی عقیده و بیان.....	۶۸
۱. مفاهیم و مصادیق.....	۶۸
۲. در کنوانسیون‌های بین‌المللی و اعلامیه‌های جهانی.....	۷۰
گفتار سوم: حق مشارکت سیاسی.....	۷۳
۱. مفاهیم و مصادیق.....	۷۳
۲. در کنوانسیون‌های بین‌المللی و اعلامیه‌های جهانی.....	۷۵
گفتار چهارم: حقوق اقلیت‌ها.....	۷۶

ب) مستندات رویکرد مثبت در آزادی عقیده ۱۵۲

۱) آزادی عقیده از اهداف دین ۱۵۲

۲) نجات و آزادی مستضعفان ۱۵۳

۳) نبود اکراه در دین ۱۵۳

۴) آزادی در انتخاب هدایت یا ضلالت ۱۵۴

۵) ابلاغ نه اجبار ۱۵۶

۶) ذکر نشدن مجازات دنیایی مخالفان ۱۵۷

۷) روش دعوت و اجبار به دین ۱۵۷

۸) مسئولیت نداشتن پیامبر ﷺ در صورت سرپیچی از دعوت ۱۵۹

۹) نفی اراده الهی بر ایمان تکوینی ۱۶۰

۱۰) ارزش دهی خداوند به تدبیر و خردورزی ۱۶۲

۱۱) ایجاد زمینه شنیدن کلام الهی برای مشرکان ۱۶۲

۱۲) آزادی لازمه رشد و کمال ۱۶۳

ضمیمه: پاسخ به شبهه‌هایی در مورد آزادی عقیده ۱۶۴

الف) ارتداد و آزادی عقیده ۱۶۵

ب) جهاد و آزادی عقیده ۱۶۹

۲. رویکرد مثبت در حق آزادی بیان ۱۷۳

مستندات رویکرد مثبت در حق آزادی بیان ۱۷۳

الف) اصل اباحه ۱۷۳

ب) آزادی بیان لازمه اجرای برخی دستورهای دین ۱۷۴

ج) روایات ۱۸۳

گفتار دوم: رویکرد منفی در حق آزادی عقیده و بیان ۱۸۷

۲. قاعده حرمت مال، جان و آبرو ۱۱۱

۳. قاعده عدم تبعیض ۱۱۲

۴. قاعده شوری ۱۱۷

۵. قاعده تعاون بر خیر ۱۱۸

۶. قاعده لاضرر ۱۱۹

۷. اصل عدم ولایت ۱۲۰

بخش سوم: بررسی فقهی مصادیق حقوق سیاسی بشر

مقدمه ۱۲۵

فصل اول: حق عدم تبعیض یا مساوات ۱۲۷

گفتار اول: رویکرد مثبت در عدم تبعیض و ادله آن ۱۲۷

۱. مساوات در برابر قانون ۱۲۸

۲. مساوات در برابر دادگاه‌ها ۱۳۴

۳. مساوات قانونی ۱۳۷

گفتار دوم: رویکرد منفی در عدم تبعیض و ادله آن ۱۴۰

گفتار سوم: نگاه مطلوب در عدم تبعیض و ادله آن ۱۴۲

۱. مساوات در برابر قانون ۱۴۲

۲. مساوات در برابر دادگاه‌ها ۱۴۳

۳. مساوات قانونی ۱۴۴

فصل دوم: حق آزادی عقیده و بیان ۱۴۹

گفتار اول: رویکرد مثبت در آزادی عقیده و بیان ۱۴۹

۱. رویکرد مثبت در آزادی عقیده ۱۵۰

الف) مبانی آزادی عقیده ۱۵۰

۱۸۷.....	۱. رویکرد منفی در آزادی عقیده.....
۱۹۰.....	۲. رویکرد منفی در آزادی بیان.....
۱۹۰.....	الف) مبانی فقهی.....
۱۹۰.....	۱) حفظ حرمت مؤمن.....
۱۹۱.....	۲) حفظ دین.....
۱۹۴.....	۳) حفظ کیان و حاکمیت کشور اسلامی.....
۱۹۴.....	۴) حفظ اخلاق حسنه.....
۱۹۵.....	ب) مستندات محدودیت‌های بیان.....
۱۹۸.....	گفتار سوم: نگاه مطلوب در حق آزادی عقیده و بیان.....
۱۹۸.....	۱. آزادی عقیده.....
۱۹۹.....	۲. آزادی بیان و قلم.....
۲۰۳.....	فصل سوم: حق مشارکت سیاسی.....
۲۰۳.....	گفتار اول: رویکرد مثبت در حق مشارکت سیاسی.....
۲۰۳.....	۱. مستندات رویکرد مثبت در حق مشارکت سیاسی.....
۲۰۴.....	الف) ادله عام.....
۲۰۸.....	ب) ادله خاص (حق فرد بودن برخی مصادیق).....
۲۱۷.....	ج) جمع‌بندی ادله.....
۲۱۸.....	۲. نبود تبعیض جنسیتی در مشارکت سیاسی با رویکرد مثبت.....
۲۱۸.....	الف) مستندات مشروعیت.....
۲۱۹.....	۱) عمومیت مستندات مشارکت سیاسی.....
۲۲۱.....	۲) مشارکت زنان صدر اسلام در بیعت.....
۲۲۲.....	۳) حق و تکلیف زنان بر امر به معروف و نهی از منکر.....
۲۲۴.....	۴) معروف بودن حقوق زنان.....
۲۲۵.....	۵) حقوق و وظایف متقابل زنان و مردان.....
۲۲۵.....	۶) اولویت حفظ اسلام یا نظام اسلامی.....
۲۲۶.....	۷) سیره معصومان:.....
۲۲۷.....	۸) سیره زنان اهل بیت:.....
۲۲۸.....	ب) حق تصدی زنان در مرجعیت و مناصب حکومتی.....
۲۳۳.....	ج) ضرورت یا عدم ضرورت اجازه از زوج.....
۲۳۳.....	۱) دلایل عدم لزوم اجازه در مطلق موارد (عدم منع مطلق).....
۲۳۸.....	۲) دلایل لزوم اجازه (منع مطلق).....
۲۴۱.....	گفتار دوم: رویکرد منفی در حق مشارکت سیاسی.....
۲۴۱.....	۱. مشارکت در قانونگذاری.....
۲۴۳.....	۲. مشارکت در مدیریت اجرایی.....
۲۴۷.....	۳. نبود تبعیض جنسیتی در مشارکت سیاسی با رویکرد منفی.....
۲۴۷.....	الف) لزوم اجازه زن از شوهر.....
۲۵۰.....	ب) ادله نفی حق مشارکت سیاسی زنان.....
۲۵۵.....	جمع‌بندی رویکرد منفی در مشارکت سیاسی.....
۲۵۶.....	گفتار سوم: نگاه مطلوب در مشارکت سیاسی.....
۲۵۶.....	۱. بررسی ادله مشارکت سیاسی.....
۲۶۰.....	۲. نگاه مطلوب در مشارکت سیاسی زنان.....
۲۶۷.....	۳. مشارکت سیاسی از نگاه قانون اساسی ایران.....
۲۷۱.....	فصل چهارم: حقوق اقلیت‌ها.....
۲۷۳.....	گفتار اول: رویکرد مثبت در حقوق اقلیت‌ها.....

۲۹۹	گفتار دوم: رویکرد منفی در حقوق اقلیت‌ها
۳۰۰	۱. حقوق اهل کتاب
۳۰۰	الف) مقدمات کلی
۳۰۳	ب) حقوق اهل کتاب در عرصه‌های گوناگون
۳۰۳	۱) حقوق اجتماعی
۳۰۴	۲) حقوق قضایی
۳۰۴	۳) حقوق سیاسی
۳۰۶	۴) حقوق مذهبی
۳۰۸	۲. حقوق غیر اهل کتاب
۳۰۹	گفتار سوم: نگاه مطلوب در حقوق اقلیت‌ها
۳۱۰	۱. حقوق اهل کتاب
۳۱۰	الف) نکات کلی
۳۱۶	ب) عرصه‌های حقوق
۳۱۶	۱) حقوق بنیادین
۳۱۷	۲) حقوق قضایی
۳۱۹	۳) حقوق فرهنگی - مذهبی
۳۲۰	۴) حقوق سیاسی
۳۲۴	۵) حقوق اجتماعی
۳۲۴	۲. حقوق غیر اهل کتاب
۳۲۷	فصل پنجم: حق تشکیل و عضویت در مجامع، انجمن‌ها و احزاب
۳۲۷	مقدمه
۳۲۷	گفتار اول: رویکرد مثبت در حق آزادی انجمن‌ها، اصناف، احزاب و تجمعات

۲۷۳	۱. حقوق اهل کتاب
۲۷۳	الف) تابعیت اقلیت‌ها
۲۷۸	ب) حقوق بنیادین اقلیت‌ها
۲۷۸	۱) حق حیات
۲۷۹	۲) حق سکونت و رفت و آمد
۲۸۰	۳) حق بر امنیت جانی، مالی و خانوادگی
۲۸۲	۴) حق آزادی شخصی
۲۸۳	۵) حق آزادی عقیده و بیان
۲۸۴	ج) عرصه‌های گوناگون حقوق اقلیت‌ها
۲۸۴	۱) حقوق فرهنگی مذهبی
۲۸۴	۱- حق به رسمیت‌شناسی دین
۲۸۵	۲- حق اتحاد مذهبی با مسلمانان
۲۸۶	۳- حق تغییر دین اقلیت‌ها
۲۸۷	۲) حقوق قضایی
۲۸۷	۱- حق دادخواهی و حکم به عدالت و انصاف
۲۸۸	۲- حق تساوی افراد در برابر دادگاه‌ها
۲۹۰	۳) حقوق اجتماعی
۲۹۱	۴) حقوق اقتصادی
۲۹۲	۵) حقوق سیاسی
۲۹۲	۱- حق آزادی عقیده و بیان
۲۹۳	۲- حق مشارکت سیاسی غیر مسلمانان
۲۹۷	۲. حقوق اقلیت‌های غیر اهل کتاب

گفتار دوم: رویکرد منفی در حق آزادی انجمن‌ها، اصناف، احزاب و تجمعات .. ۳۳۴
گفتار سوم: نگاه مطلوب در حق تشکیل مجامع انجمن‌ها و احزاب ۳۳۷

خلاصه و نتیجه ۳۴۵

کتابنامه ۳۵۱

نمایه‌ها

آیات ۳۶۳
روایات ۳۷۰
موضوعات ۳۷۴
اعلام و مشاهیر ۳۹۷
کتاب‌ها ۳۹۹
مکان‌ها ۴۰۰
تنالگان ۴۰۱

سخنی با خواننده

پژوهش در حوزه اندیشه سیاسی از منظر دینی در راستای شناخت مبانی، سرشت و ساختار آن در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ضرورتی انکارناپذیر یافته است. ژرف‌نگری در مبانی دینی مشتمل بر عقل و آموزه‌های وحیانی و عرف جامعه اسلامی - ایرانی، شرطی اساسی در پویایی پژوهش‌ها برای دستیابی به الگوی مطلوب حکومت اسلامی در دوره جدید است؛ از این‌رو شناخت، بازخوانی، بازنگری و بومی‌سازی مسائل علم و اندیشه سیاسی، جایگاه ویژه‌ای در این پژوهش‌ها دارند.

بی‌گمان قصد اولیه انقلاب اسلامی هدفمندی و ارتقای کیفیت زندگی مؤمنان بر اساس نص اسلامی بود. لازمه تحقق این هدف، تربیت اندیشمندان فراوان و انجام تحقیقات به‌روز، کارآمد و معتبر علمی بود که در این راستا با راهنمایی استادان و همکاری طلبه‌های دانش‌آموخته علوم سیاسی، زمینه شکل‌گیری پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی در سال ۱۳۷۳ فراهم شد؛ تجربه نو و موفق این پژوهشگران در معرفی بخشی از میراث سیاسی عالمان شیعی و تألیف آثاری مستقل درباره مسائل نوپیدای سیاسی، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های این مرکز و ارتقای آن به پژوهشکده‌ای مستقل فراهم کرد.

این پژوهشکده در راستای ایفای رسالت خود، تولیدات پژوهشی فراوانی را به جامعه علمی عرضه کرده است؛ از آن جمله می‌توان به تألیف، تصنیف و ترجمه ده‌ها کتاب در حوزه اندیشه سیاسی اسلام اشاره کرد. چشم‌انداز آینده این پژوهشکده تبدیل شدن به مرجعی علمی در اندیشه سیاسی - دینی است تا بتواند با گردآوری مهم‌ترین تلاش‌ها و اندیشه‌ها به بسیاری از علاقه‌مندان این حوزه، خدمات علمی مؤثری عرضه کند.

کتاب حاضر با هدف بررسی فقهی حقوق سیاسی بشر به پنج حق سیاسی مهم، یعنی حق مساوات، حق آزادی عقیده و بیان، حق مشارکت سیاسی، حقوق اقلیت‌ها و حق تأسیس و عضویت در گروه‌ها و احزاب و حضور در تجمعات از نگاه فقه سیاسی پرداخته است. در هر یک از این حق‌ها دو رویکرد مثبت و منفی فقهی با توجه به مستندات هر رویکرد و دیدگاه‌های فقیهان برای بهره‌مندی دانشجویان عزیز و طلبه‌های محترم علوم دینی تهیه شده است. امید است افزون بر جامعه دانشگاهی و حوزوی، علاقه‌مندان دیگر نیز از آن بهره‌مند شوند.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم حجت‌الاسلام و المسلمین آقای روح‌الله شریعتی، ناظر ارجمند حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر سعید رهایی، ارزیابان محترم آقای دکتر سیدصادق حقیقت و آقای دکتر محمود حکمت‌نیا، مدیر محترم گروه فقه سیاسی حجت‌الاسلام و المسلمین آقای سیدسجاد ایزدهی و مدیر محترم اداره امور پژوهشی آقای دکتر محمود فلاح و تمام دست‌اندرکاران نشر تشکر و قدردانی کند؛ همچنین بر خود فرض می‌داند از رئیس محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر نجف لکزایی که مساعدت‌های مؤثر ایشان نقشی اساسی در به‌سرانجام‌رسیدن پژوهش حاضر داشت، تشکر نماید. در پایان از اداره نشر

پژوهشگاه برای آماده‌سازی فنی و چاپ و نشر آن تشکر و قدردانی می‌شود. این پژوهشکده در راستای حیات و بالندگی خود از انتقادهای و پیشنهادهای علمی استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌ها موجبات رشد و پویایی اندیشه سیاسی اسلام را فراهم کند.

دکتر منصور میراحمدی

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

مقدمه

حقوق بشر به معنای حقوقی برای انسان، فارغ از هر گونه علایق، گرایش‌ها، افکار و مذاهب از جمله موضوعاتی است که در سده‌های اخیر مباحث بسیاری درباره آن مطرح شده و هر کس به تبع عقیده و مرام خود مفاهیم و مصادیقی برای آن بیان کرده و بدین سان روزبه‌روز بر مصادیق آن افزوده شده است؛ به گونه‌ای که امروزه مصادیق بسیار زیادی در زمره حقوق بشر ذکر کرده‌اند. این موضوعات در عرصه‌های گوناگون زندگی اجتماعی بشر مانند: سیاست، اجتماع، اقتصاد، فرهنگ، قضا، امنیت و گاه در زندگی فردی خودنمایی می‌کند. بديهی است صاحب‌نظران حقوق بشر در هر عرصه با اعتقادات و تفکرات متنوع و گوناگون، رویکردهای متفاوتی به حقوق بشر دارند و به‌طور طبیعی فقیهان نیز متناسب با بنیادهای نظری، ادله فقهی و روش‌شناسی متناسب خویش، نظرهایی موافق یا مخالف در دورویکرد مثبت و منفی درباره آن ابراز عقیده کرده‌اند. ورود این موضوعات به زندگی انسان‌ها با استقبال خوبی روبرو شد و در بسیاری موارد به مثابه عرفی پذیرفته‌شده و هنجار غالب درآمده است و حتی در برخی موضوعات به دلیل درجه بالای پذیرش جهانی، شکل قاعده آمره‌ای انکارناپذیر و ناگزیر به خود گرفته است.

منجر شده و حاکمیت آنان را محدود می‌کند، حاکمان به‌آسانی به پذیرش آن تن نمی‌دهند؛ گرچه تبدیل موضوع به عرف لازم‌الاجرای جهانی و تأسیس سازمان‌هایی بین‌المللی در جهت تضمین اجرای حقوق سیاسی بشر تأثیرات مثبتی داشته است.

از آنجاکه کشورهای اسلامی از این حقوق مستثنا نیستند و به اختیار یا الزام بین‌المللی به برخی از آنها عمل می‌کنند، لازم است نظر دین به‌ویژه فقه به عنوان علمی که بیان‌کننده احکام عملی اسلام است، در این موضوعات بازشناسی شود تا حاکمیت، حاکمان و مردم وظیفه خویش را در این موضوعات بدانند؛ به بیان دیگر از آنجاکه وظیفه فقه بیان حکم شرعی موضوعات گوناگون جامعه به‌ویژه موضوعات جدید خرد و کلان و عموم است و این مهم در موضوعاتی که از جوامع دیگر وارد شده، ضرورت بیشتری دارد، لازم است با اجتهاد بر پایه منابع، حتی المقدور امضا یا رد شارع بر موضوعات به دست آید و این امر با عنایت به پویایی فقه و عنصر اجتهاد به‌ویژه تأثیر دو عنصر زمان و مکان در آن امکان‌پذیر است.

بحثی که در این کتاب دنبال می‌شود. بحث از حقوق سیاسی بشر با عنایت به فقه سیاسی اسلام است. حقوق سیاسی از جمله حقوقی است که در سده‌های اخیر در جهان در ضمن میثاق‌ها، معاهده‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر و دو میثاق مدنی-سیاسی و اقتصادی-اجتماعی شکل گرفته است. در این معاهده‌ها و اعلامیه‌ها از آزادی، برابری و برادری، حقوق اقلیت‌ها، حق مشارکت سیاسی و برخی موارد دیگر یاد شده است.

در یک تقسیم‌بندی عام می‌توان گفت همه حقوق سیاسی در پنج عنوان کلی می‌گنجد که عبارت‌اند از: حق عدم تبعیض یا مساوات، حق آزادی عقیده و بیان،

حقوق بشر به‌ویژه حقوق سیاسی بشر، محصول ظلم‌ها و جنایت‌های بسیاری است که در طول تاریخ، انگشت شماری از انسان‌ها برای حفظ قدرت و رسیدن به خواسته‌های شخصی یا گروهی خویش به انسان‌های دیگر روا داشته‌اند؛ جنایت‌هایی که هیچ‌کس یارای مقابله با آنها را نداشته و نبود قوانین مبتنی بر کرامت بشر، روزبه‌روز بر آنها افزوده و نه‌تنها تأثیری در برخورد با جنایتکاران نداشته، بلکه در مقابل به حذف فیزیکی افراد می‌انجامیده است.

به بیان دیگر حقوق سیاسی بشر را می‌توان محصول رنج میلیون‌ها انسان در طول تاریخ دانست. گرچه عقلای قوم به‌ویژه پیامبران الهی در طول عمر چندهزارساله بشر با هدف کنترل این جنایت‌ها به اقدامات علمی و عملی زیادی دست زده‌اند که از جمله اقدامات جدید بشر، به رسمیت شناختن حقوقی برای نوع بشر، فارغ از مرام و مذهب و اعتقاد انسان‌ها بوده است تا حاکمان نتوانند به بهانه‌های گوناگون از این حقوق تجاوز کنند و به انسان‌ها ظلم روا دارند. البته این تلاش‌ها گرچه ارزشمند است، هرگز نتوانسته جنایت‌های بشر را پایان دهد؛ بلکه چه‌بسا در شکل و شیوه جدیدی و حتی به نام حمایت از حقوق بشر بروز کرده است. به هر حال حقوق سیاسی بشر، محدودیت‌هایی برای حاکمان در شکل و چگونگی حکمرانی ایجاد می‌کند؛ چه اینکه گاه ناچار می‌شوند با نفوذ رأی مردم به درون حکومت، حضور و مشارکت آنان را در حکومت بپذیرند و با نظارت بر قدرت و کنترل آن از پنهان‌کاری، گرفتن تصمیمات خودسرانه، خودرأیی و اموری که نافی کرامت انسانی است، بپرهیزند و حتی پذیرای انتقاد به حکومت باشند. بدیهی است وقتی حقوقی به مثابه حقوق انسان‌ها به رسمیت شناخته شود، نه‌تنها حاکمان نخواهند توانست آن حقوق را سلب کنند؛ بلکه وظیفه آنان است که آن را به رسمیت بشناسند. از آنجاکه پذیرش حقوق بشر، در عمل به قبض ید حاکمان

حق مشارکت سیاسی، حقوق اقلیت‌ها و حق تشکیل انجمن‌ها، احزاب و تشکل‌های سیاسی. در این کتاب به بیان پنج حق یادشده با توجه به دورویکرد مثبت و منفی فقیهان به این حقوق خواهیم پرداخت و در هر حق پس از بیان مستندات هر رویکرد، به نظر مطلوب در آن حق و مستندات آن اشاره می‌کنیم. شاید بتوان گفت این نوشته آغازی بر بررسی فقهی و منسجم این حقوق است که به دلیل وجود مخاطبان حوزوی و دانشگاهی از تفصیل مباحث استنباطی حوزوی و تخصصی دانشگاهی پرهیز شده است. افزون بر اینکه در مباحث سعی شده فهم عموم نیز مد نظر قرار گیرد.

در پایان این اثر ناچیز را به روح پرفتوح پدر ارجمندم مرحوم آیت‌الله حاج شیخ محمدباقر شریعتی اردستانی که حقوق افراد دغدغه زندگی اش بود، تقدیم می‌کنم. امید است در درگاه باری تعالی نیز مقبول افتد.

بخش اول

مفاهیم کلیات